

๖๓. อุปสมะคือบาทฐานแห่งอภิญญาเพื่อสัมโพธิะถึงนิพพาน

Calm as an Approach to the Discernment for Enlightenment to Nirvana

ขอน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

In Honor of the Blessed One of the Fully Enlightened One

By Nithee Siripat – Siripat.com and Academiae Network. 2016

ความสำคัญของบทความ

พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้านั้น มุ่งเน้นการบรรลุธรรมวิเศษในระดับขั้น “นิพพาน–อมตธาตุ–บรมธรรม” โดยไม่ได้มีจุดมุ่งหมายในการยึดครอบโลกเช่นไดโนเสาร์ อันเป็นการพัฒนาตนเองด้วยการเจริญภาวนาให้เกิด “ภาวนามยปัญญา” อันเป็นปัญญาญาณหรือปรีชาญาณในการตรัสรู้ธรรมทั้งปวงด้วยตนเองตาม “กฎธรรมชาติแห่งสัมมาทิฐิ” โดยพิจารณาไตร่ตรองธรรมทั้งหลายเป็น “อนัตตตา–สุญญตวิโมกข์” หรือพิจารณาให้เห็นธรรมทั้งปวงไม่ใช่ตัวตนเป็นความว่างเปล่า แต่ไม่ใช่ความขาดสูญ เพื่อเป็นการตัดขาดจากความยึดมั่นถือมั่นในเบญจขันธ์ หรือ “อุปาทานขันธ์ ๕ เป็นทุกข์” [อัตตาทิณิเวส] กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือการตัดวงจรแห่งชีวิตสันตติที่เวียนว่ายตายเกิดไม่สิ้นสุดอยู่ใน “สังสารวัฏฏ์” [วัฏฏะ ๓: กิเลส–กรรม–วิบาก] เป็นการสิ้นสุดแห่งความพยายามประกอบความเพียรด้วย การไม่ประกอบทุกข์อยู่กับ “ตัณหา–ทิฐิ” ให้เข้ามาครอบงำจิตใจของตน ในการจะเข้าถึง “สัจภาวะแห่งนิพพาน” ได้นั้น ต้องผ่านขั้นตอน ที่เรียกว่า “ความตรัสรู้–อัสวัภยะ–สัมโพธิะ” เพื่อทำให้เกิดปัญญาตรัสรู้ นั่นคือ “อัสวัภยญาณ–สัมโพธิญาณ” หมายถึงญาณทำให้อัสวะสิ้นไป หรือ “นิพเพธิกปัญญา” [ทุกขานุปัสสนาญาณ = วิปัสสนาปัญญา กับ มรรคปัญญา] คือ ปัญญาในการดับกิเลสและทุกข์หรือเพราะเจาะทำลายกองโลภะ กองโทสะ กองโมหะที่ยังไม่เคยเจาะอย่างรู้แจ้งแทงตลอด เพราะฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่า “ความตรัสรู้” เป็นขั้นตอนสำคัญก่อนจะบรรลุถึงนิพพานได้ตามลำดับในการปฏิบัติธรรมโดยทางสายกลางแห่งมัชฌิมาปฏิปทาในพระธรรมวินัยนี้.

บทความที่ ๖๓ ประจำปี ๒๕๕๕ – อุปสมะคือบาทฐานแห่งอภิญญาเพื่อสัมโพธิะถึงนิพพาน

ลักษณะพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า นั้น จะต้องดำเนินด้วยการค้นหาสัจธรรมอันประเสริฐ เพื่อการดับทุกข์ โดยภาวะมีอาสวะทั้งหลายดับหมดสิ้นแล้ว ที่เรียกว่า “อริยสัจ ๔” ได้แก่ *ทุกข์-อริยสัจ-ทุกขสมุทัย-อริยสัจ-ทุกขนิโรธ-อริยสัจ-ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา-อริยสัจ* [ทุกข์-สมุทัย-นิโรธ-มรรค] ซึ่งประกอบด้วยอาการ ๓ อย่าง ได้แก่ (๑) *เอกัณฑนิพพิทา*–ความหน่ายสิ้นเชิง (๒) *วิราคะ*–ความคลายกำหนด (๓) *นิโรธ*–ความดับกิเลสและทุกข์ (๔) *อุปสมะ*–ความสงบ (๕) *อภิญญา*–ความรู้ยิ่ง (๖) *สัมโพธิะ*–ความตรัสรู้ (๗) *นิพพาน*–ความหมดกิเลสหมดทุกข์แล้ว ดังนั้น บุคคลควรเริ่มต้นปฏิบัติธรรมด้วย “*อธิษฐานธรรม ๔*” หมายถึง ธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจ เพื่อให้สามารถยึดเอาผลสำเร็จสูงสุดอันเป็นที่หมายได้ โดยไม่เกิดความสำคัญตนผิดโดยฟุ้งซ่าน และไม่เกิดสิ่งมัวหมองหมักหมมทับถมตนให้ต่ำต่ำ ได้แก่ (๑) *ปัญญา* (๒) *สัจจะ* (๓) *จาคะ* และ (๔) *อุปสมะ* หรือ *ความรู้ซัด-ความจริง-ความสละ-ความสงบ* ย่อมทำให้ระงับโทษข้อขัดข้องมัวหมองวุ่นวาย อันเกิดจากกิเลสทั้งหลาย แล้วทำให้จิตใจให้สงบสงัดราบรื่น ได้จริง กล่าวคือ บุคคลนั้นต้องกำหนดเห็น “*ทุกข์อุปาทานขันธ-อุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์*” คือ กำหนดทุกข์สัจด้วยอนุปัสสนา ๒ อย่าง ในเวลาเดียวกัน ได้แก่ (๑) *อนิจจานุปัสสนา* กับ (๒) *ทุกขานุปัสสนา* อันเป็นเหตุให้เกิด “*เอกัณฑนิพพิทา*” และกำหนดสมุทัยสัจ โดยเห็นเหตุแห่งทุกข์ [ปฏิจสมุปบาท ๑๒-อนุโลมปฏิจสมุปบาท] จึงทำลายอุปาทานขันธลงหรือ “*การทุบขันธ ๕*” ด้วย “*วิปัสสนาญาณ ๕*” [(๑) *อุทยัพพยานุปัสสนาญาณ-อุทยัพพญาณ* คือ ญาณตามเห็นความเกิด และความดับแห่งนามรูป หรือกองทุกข์ทั้งปวง (๒) *ภังคานุปัสสนาญาณ-ภังคญาณ* คือ ญาณตามเห็นจำเพาะความดับเด่นขึ้นมา (๓) *ภยคุปป์ฐานญาณ-ภยญาณ* คือ ญาณอันมองเห็นสังขารปรากฏเป็นของน่ากลัว (๔) *อาทีนวานุปัสสนาญาณ-อาทีนวญาณ* คือ ญาณค้ำนึ่งเห็นโทษ (๕) *นิพพิทานุปัสสนาญาณ-นิพพิทาญาณ* คือ ญาณค้ำนึ่งเห็นด้วยความหน่าย (๖) *มุลัจจุคัมภิตาญาณ* คือ ญาณหยั่งรู้อันให้ใครจะพันไปเสีย (๗) *ปฏิสังขานุปัสสนาญาณ-ปฏิสังขญาณ* คือ ญาณอันพิจารณาทบทวนเพื่อจะหาทาง (๘) *สังขารูปกขาญาณ* คือ ญาณอันเป็นไปโดยความเป็นกลางต่อสังขาร และ (๙) *สัจจานุโลมิกญาณ-อนุโลมญาณ* คือ ญาณเป็นไปโดยควรแก่การหยั่งรู้อริยสัจ] เพื่อให้คลายกำหนดลงด้วย “*อนัตตานุปัสสนา*” ในภาพรวม นั่นคือ “*วิราทานุปัสสนา*” [โลกุตตรมรรค] เพราะรู้เข้าใจเหตุโดย “*อนุโลมปฏิจสมุปบาท-มูล ๒: อวิชชา กับ ตัณหา*” และรู้เห็นเข้าใจภาวะที่ปราศจากกิเลสและทุกข์โดย “*นิโรธานุปัสสนา*” ด้วยการพิจารณาไตร่ตรองสภาวะธรรมด้วย “*ปฏิโลมปฏิจสมุปบาท*” คือ การดับเหตุแห่งทุกข์ทั้งปวง [โลกุตตรผล] แต่ในขณะที่เดียวกันนั้น บุคคลต้องอาศัยพลังของการเจริญภาวนา ๒ อย่าง ที่สมมาตรสมดุลกัน ได้แก่ (๑) *สมาทพะ-สมาบัติ ๘* ทำให้เกิดความสงบปัสสัทธิลงตัว คือ “*อุปสมะ*” กับ (๒) *วิปัสสนาพะ-อนุปัสสนา ๗-มหาวิปัสสนา ๑๘-ญาณ ๑๖* [โสฬสญาณ] โดยภาพรวมทำให้เข้าถึง “*อภิญญา ๖*” คือ ความรู้ยิ่งยวด ได้แก่ *อิทธิวิชา-ทิพโสด-เจโตปริยญาณ-บุพเพนิวาสานุสสติ-ทิพจักขุ-आสวักขยญาณ* ซึ่งบุคคลผู้นั้น เรียกว่า “*ฉัพภิญโญ*” โดยก่อนหน้านั้น ต้องได้วิชาสามมาก่อน เรียกว่า “*เตวิชโช*” คำว่า “*วิชา*

๓” คือ ความรู้แจ้ง ได้แก่ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ-จตุปปาตญาณ [ทิพจักขุญาณ] –อาสวัชยญาณ เพราะฉะนั้น คุณวิเศษทั้งหลายที่เกิดขึ้นนี้ ต้องสัมปยุตต์ด้วย “มรรคภาวนา-โพธิปักขิยธรรม ๓๗-อภิญญาเทสิตธรรม ๓๗-สันติธรรม” พร้อมๆ กัน ได้แก่ สติปัฏฐาน ๔-สัมมัปปธาน ๔-อิทธิบาท ๔-อินทรีย์ ๕-พละ ๕-โพชฌงค์ ๗-มรรคมองค์ ๘ ธรรมเหล่านี้ คือ ธรรมเครื่องไฝ่หาความตรัสรู้หรืออริยมรรค โดยบุคคลนั้น จะเปลี่ยนโคตรจากปุถุชนไปสู่ความเป็นอริยบุคคล [โคตรภูญาณ] ด้วยถึงโลกุตตรธรรมทั้ง ๕ อย่างที่ เรียกว่า “สัมโพธิ-อาสวัชย-ความตรัสรู้” ได้แก่ (๑) วิราคะ-โลกุตตรมรรค-อริยมรรคมองค์ ๘ (๒) นิโรธ-โลกุตตรผล-อรหัตตผล-อริยมรรคมองค์ ๘-สัมมาญาณ (๓) นิพพาน-อสังขตธรรม-อมตธาตุ-บรมธรรม-สัมมัตตะ ๑๐-อริยมรรคมองค์ ๑๐-อรหัตตผลวิมุตติ-สัมมาวิมุตติ สำหรับธรรมเครื่ององค์ตรัสรู้ คือ “โพชฌงค์ ๗” ที่เป็นสมถผลโดยตรง นั่นคือ “สติสัมปชัญญะ” หรือ “อริจิตตสิกขา: สัมมาวายามะ-สัมมาสติ-สัมมาสมาธิ” ได้แก่ สติ-สัมมวิจยะ [ปัญญา] –วิริยะ-ปีติ-ปัสสัทธิ-สมาธิ-อุเบกขา ฉะนั้น ความสงบแห่งอุปสมณะนั้น เกิดจากการเจริญสมาบัติ โดยเฉพาะ “รูปฌาน ๔” อันเป็นบาทฐานสำคัญแห่งสมถผล [อาตปปี-สัมปชาโน-สติมา] นอกจากนี้ ให้พิจารณาเพิ่มเติมกับ คำว่า “ความตรัสรู้-สัมโพธิ” [สัมโพธิญาณ] ซึ่งมีนัยตรงกับคำว่า “ความตรัสรู้-อาสวัชยญาณ” [อาสวัชยะ: มีอาการแห่งอินทรีย์ ๖๔ ประการ] กล่าวคือ การเจริญโสฬสญาณ [ญาณ ๑๖] ด้วย “ปัจจเวกขณญาณ” ในขั้นตอนสุดท้ายของความตรัสรู้ จะประกอบด้วย “ญาณทัสสนะมีอาการ ๑๕ ประการ” และ “ญาณทัสสนะอันมีปริวัฏฏ์ ๓ มีอาการ ๑๒” ด้วย นั่นคือ “กิจในอริยสังข์ ๔: ปริญญา-ปหานะ-สังฆิกิริยา-ภาวนา” เข้าสัมปยุตต์ด้วย “ญาณ ๓: สัจจญาณ-กิจจญาณ-กตญาณ” รวมเป็นอาการ ๑๒ อย่าง ส่วน “อาสวัชยญาณ” นั้น จะเกี่ยวข้องกับหลักธรรม “อินทรีย์ ๒๒” ได้แก่ (๑) อินทรีย์ ๓ หมวดที่ ๒ (๒) อินทรีย์ ๕ หมวดที่ ๔ และ (๓) อินทรีย์ ๓-๘ หมวดที่ ๕ เท่ากับ “อินทรีย์ ๖๔” นั่นคือ (๑) X (๓) = ๒๔ กับ (๒) X (๓) = ๔๐ รวมเป็น ๖๔ หรือ มีอาการ ๖๔ นั่นเอง กล่าวโดยสรุป “อุปสมณะ” นั้น ทำให้เกิด “สัมโพธิญาณ” ได้แก่ (๑) ปัจจเวกขณญาณ มีอาการ ๑๕ (๒) ญาณทัสสนะอันมีปริวัฏฏ์ ๓ มีอาการ ๑๒ และ (๓) อาสวัชยญาณ มีอาการ ๖๔ ซึ่งทั้งหมดนี้ เรียกว่า “โลกุตตรธรรม ๑๐” ได้แก่ (๑) โลกุตตรมรรค ๔ (๒) โลกุตตรผล ๔ และ (๓) นิพพาน ๑ รวมด้วย (๔) อาสวัชยญาณ ๑ [ข้อ ๔ นี้ เกิดขึ้นก่อนขณะได้ ‘จตุตถฌาน’ และบรรลุถึง ‘วิชา ๓-เทวิสุโข’] นอกจากนี้ ยังมี การตรัสรู้เข้าถึง “สัจจภาวะแห่งนิพพาน” ในลักษณะอื่นอีก ได้แก่ (๑) โลกุตตรมรรค-สมุจเฉทวิมุตติ-มัคคสมังคี (๒) โลกุตตรผล-ปฏิบัติสัทธวิมุตติ-ผลสมังคี (๓) นิพพาน-นิสสรณวิมุตติ-วิมุตติสมังคี รวมกัน เรียกว่า “อมตธาตุ-บรมธรรม-อเสขธรรม” [สัมมัตตะ ๑๐ กับ อนุตตริยะ ๓] แต่อย่างไรก็ตาม ความตรัสรู้ อย่างอื่นยังเกิดขึ้นได้อีก คือ “อนุบุพพวิหาร ๕” จะเกิดขึ้นเฉพาะกับพระอนาคามีกับพระอรหันต์เมื่อได้ “สมาบัติ ๘” แล้ว จึงเข้าสมาบัติข้อที่ ๕ ได้ เรียกว่า “สัจจญาณเวทิตนิโรธ-นิโรธสมาบัติ” [ดับสัญญาและเวทนา] ได้แก่ (๑) รูปฌาน ๔ (๒) อรูปฌาน ๔ และ (๓) นิโรธสมาบัติ ๑ ตามลำดับ ในข้อนี้ จัดเป็นความตรัสรู้ ๒ อย่าง ได้แก่ (๑) วิกัมภณนิโรธ-ดับด้วยข่มไว้ด้วยฌานขณะได้ฌานนั้นๆ หรือ (๒) ตทังคนิโรธ-ดับ

ด้วยองค์ธรรมที่ตรงข้ามในขณะนั้นๆ เป็นการดับชั่วคราว ในลำดับต่อ จึงก้าวไปสู่ขั้น (๓) **สมุจเจตนิโรธ**–ดับด้วยตัดขาด–วิราคะแห่งมกคญาณ (๔) **ปฏิบัติสัทธนิโรธ**–ดับด้วยสงบระงับ–นิโรธแห่งผลญาณ–สัมมาญาณ และ (๕) **นิสสรณนิโรธ**–ดับด้วยสลัดออกได้–สัมมาวิมุตติ กระบวนการคิดถูกวิธี–โยนิโสมนสิการ ใน “นิโรธ ๕” นั้น คือ ความดับกิเลสนี้ จัดเป็นธรรมขั้นที่ ๕ เรียกว่า “**วิมุตติญาณทัสสนขั้นที่ ๕**” ลำดับขั้นที่ ๔ เรียกว่า “**วิมุตติขั้นที่ ๔**” อันหมายถึง “**อรหัตผลวิมุตติ**” เป็นความดับกิเลสอย่างถาวร ได้แก่ การกับ “**สัญญา**” กับ “**เวทนา**” ตามลำดับ [อุปธิวิเวก] นั่นคือ ภาวะไม่เหลือเชื้อกิเลสอยู่อีกต่อไป ที่เรียกว่า “**อุปาทิ-อุปาทิขั้นที่ ๕**” ที่ยังเป็น “**กิริยาจิต**” ของพระอรหันต์ นั่นคือ การดับกิเลสไม่มีเบญจขันธ์เหลือ หรือ “**การดับขั้นปรินิพพาน**” ที่เรียกว่า “**อนุปาทิเสสนิพพาน**” หมายถึง ความตรัสรู้พร้อมการละสังขารหรือเสียชีวิตในเวลาเดียวกัน [บุญหนักมาก: ด้วยไม่จำเป็นต้องอยู่บนโลกนี้อีกต่อไป คือ ย่อมเป็น “**สังภาวะแห่งวิวิญญะ-นิพพาน-อมตธาตุ-บรมธรรม**” แล้ว] ที่เรียกว่า “**ชีวิตสมสึลี**” [ชี-วิต-สะ-มะ-สี-ลี] ไม่ใช่การทำอันวินิบาตกรรมแห่งตน เพราะดำเนินอยู่ในขณะประกอบด้วย “**สติสัมปชัญญะ**” ตลอดเวลา.

